Capitolul XIV

Stadiul actual al cercetării lingvistice. Perspective

La aproximativ două sute de ani de la momentul recunoașterii sale ca știință autonomă, lingvistica teoretică a acumulat o enormă cantitate de informații, ipoteze și teorii, prezentîndu-se astăzi nu atît ca o doctrină unică și unitară, cît mai ales ca un cîmp de cercetare vast și fertil, deschis completărilor, inovațiilor, schimbărilor de perspectivă, precizărilor conceptuale și terminologice. Prin miile de lucrări cu caracter monografic-descriptiv dedicate foneticii, gramaticii și lexicului celor mai diverse limbi, s-a acumulat o imensă cantitate de fapte, care au stat și stau la dispoziția cercetătorilor pentru a fi interpretate și valorificate din punct de vedere teoretic. Cunoaștem astăzi incomparabil mai mult decît în urmă cu două secole despre specificitatea limbajului ca atare și despre mecanismele interne de funcționare a limbilor. Rămîn însă mereu și în științele limbii aspecte sau chiar domenii care se dovedesc cu timpul insuficient explorate sau chiar neexplorate. În strînsă legătură cu evoluția cunoașterii umane în general și cu dinamica ideilor științifice în ansamblul științelor umaniste, unele puncte de vedere sau teorii se pot impune cu prioritate, deși temporar, atenției specialiștilor. Ca și la alte paliere ale existenței sociale, fenomenul modei se manifestă și în lingvistică. Luînd în discuție doar realizările cele mai notabile ale lingvisticii moderne, nu greșim dacă afirmăm că, la vremea lor, și teoria lingvistică neogramatică, și structuralismul post-saussurian (cu toate variantele sale), și behaviorismul american, ca și generativismul chomskian au fost „en vogue" o perioadă oarecare, fiind prezentate de corifeii și adepții lor ca soluții unice și definitive.

Multiplicarea firească a unghiurilor de abordare a putut lăsa uneori impresia că în cîmpul cercetării lingvistice au avut loc veritabile revoluții. În special în a doua jumătate a secolului XX, fenomenul „modei" a cunoscut forme excesive, unele curente precum structuralismul și generativismul fiind socotite de mulți cercetători ca identice cu lingvistica însăși. În această privință, rămîn valabile și actuale considerațiile de bun-simț formulate de G. Ivănescu în finalul unui studiu critic la adresa generativismului:

BDD-B326-15 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.19 (2026-02-17 02:28:36 UTC)

Lingvistica, ca oricare altă ştiinţă, nu are nevoie de revoluţii, căci acestea presupun că mintea omenească n-a ajuns în stare a-şi rezolva problemele pe care le pun diversele ştiinţe decît o dată cu aceste revoluţii. Dar secolul XX a văzut prea multe revoluţii ale lingviticii (...). Ştiinţa are nevoie de recunoaşterea adevărurilor deja constatate şi de corectarea lor întru atît cît această constatare e impusă de fapte. Deci ştiinţa trebuie să aducă inovaţii, dar în marginile adevărului, să inoveze menţinînd o continuitate de idei, o legătură cu fazele anterioare ale ei. (...) Lingvistica trebuie să înceteze de a mai fi locul de manifestare a tuturor fanteziilor. Lingviştii trebuie să dorească mai puţin de a inova, de a răsturna ceea ce s-a făcut în ştiinţă pînă la ei, cît de a se supune la obiect, la realitate, şi de a cuprinde în concepţiile lor toate realizările trecutului (IVĂNESCU, *Producerea vorbirii*, p. 8-9).

Cu trecerea timpului, febra modei s-a atenuat, posteritatea reţinînd cu obiectivitate elementele solide ale diverselor teorii, acele elemente verificate prin însuşi actul confruntării lor permanente în spaţiul academic. Nimeni nu poate să-şi asume astăzi riscul, fără a se automarginaliza sau a cădea în derizoriu, de a se dispensa, de exemplu, de inventarul conceptual şi terminologic structuralist (*sistem*, *structură*, *fonem*, *morfem*, *opoziţie*, *funcţie*, *relaţie*, *sincronie*, *diacronie*, *sintagmatic*, *paradigmatic* etc.), la fel cum principiile comparativismului istoric, amendate şi precizate de Neogramatici şi verificate în practica elaborării a numeroase dicţionare etimologice şi „istorii ale limbilor" (în special conceptul de *lege fonetică*), rămîn repere obligatorii, în pofida încercărilor unor veleitari de a le declara „depăşite".

Cu toate neajunsurile inerente ale „eclectismului", suntem de părere că poziţia cea mai prudentă care poate fi adoptată de un tînăr cercetător este aceea de a accepta din fiecare doctrină ceea ce este util şi adecvat din punct de vedere practic, în funcţie de obiectivele concrete ale cercetării. Veridicitatea şi legitimitatea unei teorii se verifică întotdeauna prin rezultatele aplicării ei în cercetarea concretă a faptelor de limbă!

Pe de altă parte, sunt idei, concepte sau distincţii din scrierile înaintaşilor, chiar ale celor din faza aşa-zis „preştiinţifică" a istoriei ideilor lingvistice, care îşi păstrează mereu actualitatea. Frecventarea textelor importante de „filosofie a limbajului" (Platon, Aristotel, Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Leibniz, Hegel, G. Vico, W. von Humboldt, L. Wittgenstein, H.G. Gadamer ş.a.) trebuie să completeze în mod constant studiul „clasicilor" disciplinei noastre: A. Schleicher, H. Paul, F. de Saussure, L. Bloomfield, L. Hjelmslev, A. Gardiner, É. Benveniste, A. Martinet, N. Chomsky. Un loc distinct în lecturile noastre trebuie să îl ocupe operele lui E. Coseriu, accesibile acum, în bună parte, şi în versiuni româneşti. Prezentîndu-şi concepţia lingvistică sub formula *lingvistică*

BDD-B326-15 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.19 (2026-02-17 02:28:36 UTC)

integrală, E. Coseriu a dorit să sublinieze, pe de o parte, dimensiunea ei integrator-sintetică şi dorinţa creatorului ei de a nu neglija nimic din ceea ce înseamnă limbă, de la detaliul aparent neînsemnat şi pînă la funcţionarea ansamblului („linguista sum et nihil linguisticum a me alienum puto" era o parafrază pe care marele savant o rostea mereu cu plăcere şi cu o doză de autoironie!); pe de altă parte, integralismul coserian se prezintă ca o tentativă reuşită de a concilia şi armoniza cele două mari paradigme ale gîndirii lingvistico-filosofice moderne: „energetismul" humboldtian şi descriptivismul structuralist post-saussurian.

Se mai cuvine să menţionăm faptul că şi astăzi, ca întotdeauna în istoria disciplinei noastre, cercetătorii sunt sensibili la nevoile şi imperativele actualităţii. Fenomenul general al globalizării, datorat răspîndirii universale a mijloacelor de comunicare în masă, dar şi migraţiilor intense de persoane şi chiar de populaţii întregi, implică în dinamica limbilor fenomene noi. Accelerarea schimbărilor lingvistice, „metisajul" sau „creolizarea" limbilor, reducerea rapidă a numărului de vorbitori şi ameninţarea cu dispariţia pentru multe dintre ele, apariţia unor noi stiluri sau limbaje funcţionale sunt doar cîteva dintre temele care solicită în mod prioritar atenţia cercetătorilor specializaţi în cîmpul problematic al c o n t a c t e l o r l i n g v i s t i c e . O sferă de interes învecinată este cea a t e o r i e i t r a d u c e r i i , care îşi va rafina conceptele nu doar pe traseele conturate deja, ci şi pe altele noi, la impactul cu cerinţele urgente ale t r a d u c e r i i a u t o m a t e şi ale „dialogului" om-computer.

Recent definita l i n g v i s t i c ă c o m p u t a ţ i o n a l ă va ocupa probabil un loc prioritar în opţiunile noilor generaţii de cercetători, care vor fi obligaţi să sintetizeze într-una şi aceeaşi minte două competenţe, cea de lingvist şi cea de informatician. Bogata tradiţie a gîndirii lingvistice teoretice moderne va trebui asimilată organic de informaticienii care vor dori să se specializeze în această direcţie, pentru a avea premisele necesare valorificării imensului potenţial al inteligenţei artificiale. Un model al limbilor naturale, „informatizabil", convenabil şi „inteligibil" de către computer nu a fost încă, se pare, obţinut. O cauză a acestei insuficienţe ar trebui căutată, probabil, mai întîi, în caracterul relativ static, elementar, chiar rudimentar, al descrierii lingvistice luate ca bază a programării, atît la nivelul structurilor gramaticale, cît mai ales la cel al structurilor semantice. O a doua cauză, probabil cea mai importantă, are rădăcini adînci în tradiţia europeană: postularea caracterului „logic" al enunţului verbal şi, în conexiune cu aceasta, absolutizarea modelului semiologic şi a funcţiei referenţial-denotative a comunicării verbale, în

BDD-B326-15 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.19 (2026-02-17 02:28:36 UTC)

dauna componentelor care țin de dimensiunea creativității și a spontaneității (funcția dialogală, funcția autoreferențială etc.). În deblocarea acestei aporii este de presupus că un rol important va juca pragmatica lingvistică, domeniu de cercetare care se află, de aproximativ trei decenii, în plină expansiune în mediile academice. După o „eră" a fonologiei din prima jumătate a secolului XX și una a semanticii din a doua jumătate a aceluiași secol, am intrat probabil într-o „eră a pragmaticii", orientare firească, dacă avem în vedere faptul că fenomenologia extrem de interesantă a relațiilor dintre semnele lingvistice și „utilizatorii" lor a fost multă vreme neglijată de lingviști și lăsată pe seama retoricienilor, a psihologilor sau, într-un sens mai larg, a filosofilor.

Provocările post-modernității, în special presiunea integrării (europene sau globale), impun statelor sau comunităților lingvistice promovarea unor măsuri speciale de reformă, planificare sau politică lingvistică, a căror proiectare și adoptare interesează în grad înalt studiul sistematic, cu instrumentarul lingvisticii. De strictă actualitate și promițător de rezultate notabile s-ar putea dovedi și studiul fenomenelor de „patologie" a limbilor, adică al acelor fapte de limbă care se produc la impactul vorbirii cu împrejurări de comunicare inedite și care afectează nu doar normele lingvistice instituite la un moment dat, ci, uneori, chiar sistemul lingvistic.

O sarcină importantă pe care filologia românească o are încă de îndeplinit este editarea critică, științifică a textelor aparținînd tradiției scrise. Pentru realizarea acestui scop, pregătirea lingvistică-teoretică este indispensabilă. În special editarea textelor vechii culturi românești (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea), ca și a celor din secolul al XIX-lea implică dificultăți specifice, la rezolvarea cărora componente ale lingvisticii clasice (comparativismul istoric, reconstrucția, dialectologia istorică, etimologia etc.), dar și unele mai recente (semantica diacronică, studiul istoric al varietăților lingvistice etc.) sunt și vor fi în continuare de mare utilitate.

Onomastica românească se prezintă și ea ca un cîmp de investigații vast, care își așteaptă încă specialiștii. După progresele notabile înregistrate în ultimele decenii în domeniul toponimiei românești, ar fi de așteptat inițierea unor cercetări sistematice și istorice (monografice sau de sinteză) și în direcția altor categorii de nume proprii, cum sunt antroponimele (nume de persoane), horonimele (nume de țări), astronimele (obiecte cosmice unicat), teonimele (nume ale divinității), mitonimele (nume de figuri și personaje mitice), haracteronimele

BDD-B326-15 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.19 (2026-02-17 02:28:36 UTC)

(personaje şi prototipuri literare), hrematonimele (instituţii politico--economice, militare, culturale etc.), ergonimele (nume de firme comerciale), hodonimele (nume de drumuri, străzi, pieţe etc.), oiconimele (nume de clădiri, palate etc.), zoonimele (nume pentru animale).

Dacă abordarea descriptivă a limbii române moderne pare să-şi fi realizat un prag al suficienţei prin redactarea, pe parcursul secolului XX, a numeroase gramatici, multe zone din istoria limbii române pot fi în continuare explorate cu succes, dacă ar fi să ne referim, de exemplu, doar la perioada modernizării limbii române literare; cîmpuri tematice precum constituirea şi dinamica istorică a stilurilor funcţionale, efectele în plan semantic-lexical, frazeologic şi sintactic ale contactelor lingvistice cu alte limbi de cultură, formarea şi evoluţia numeroaselor terminologii ştiinţifice şi de specialitate sunt, în acest sens, doar cîteva dintre cele care pot fi menţionate.

În fine, nu putem încheia fără o referire, fie şi sumară, la perspectivele care se deschid noii generaţii de lingvişti. Un tînăr specialist român în formare va trebui, desigur, să fie la curent cu noutăţile care se produc în plan mondial, să participe, cum se spune, la schimbul universal al ideilor. Iniţiat temeinic în tradiţia cercetării lingvistico-filologice româneşti, dar şi înarmat cu un instrumentar conceptual „la zi", va avea şanse mai mari în competiţia mondială a valorilor doar valorificînd avantajul de a putea aborda studiul limbii române şi al interferenţelor sale multiple cu alte limbi şi culturi din interiorul culturii româneşti.

BDD-B326-15 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.19 (2026-02-17 02:28:36 UTC)